

MATUZ NORBERT

**EGY SZOCIOLÓGIAI VÁNDORGYŰLÉS ANATÓMIÁJA
AVAGY
MIÉRT NEM SZERETNÉK SZOCIOLÓGUS LENNI**

Furcsa érzés először látni a hazai szociológiai élet évenként megrendezett „seregszemléjét”, a Vándorgyűlést. Ha valaki „szűz szemmel” jobban odafigyel az eseményekre, mondatokra, de főleg a ki nem mondott gondolatokra, sok furcsaságot figyelhet meg. A legfeltűnőbb, hogy mennyi politikus tiszteli meg jelenlétével a társadalomkutatók eredményeinek bemutatására(?) szolgáló rendezvényt – egyes vélemények szerint szociológiai vándorgyűlésen még soha nem volt ennyi politikus; igaz, egy részük valaha maga is e szakmában dolgozott (ha hagyták). Ez talán még jó is lenne, ha nem derülne ki: politikusaink nem is annyira a társadalomra kíváncsiak, mint inkább a szociológiai életre, az itt szerezhető pozíciókra. Mivel jelen pillanatban – és valószínűleg még hosszú ideig – a szociológia is a gazdasági válság foglya, nem olyan nehéz a politikának bekebeleznie. Kérdés, hogy ez segíti-e a szociológiát, hogy saját válságából kijusson. A kérdés, azt hiszem, már Gödöllőn eldőlt. Visszagondolva a nemrég lezajlott állampolgári engedetlenségi akcióra, nehezen magyarázható az az optimizmus, amit a Vándorgyűlés sugallt. Félelmetes és megdöbbentő volt látni, hogy mennyire nem volt jelen a Vándorgyűlésen a válság (még e szó is csak elkerülhetetlen esetekben hangzott el – ilyen pedig nem nagyon volt). A „minden rendben, gyerekek” hangulatban mindenki szó nélkül vette tudomásul, hogy a legjobb szemű, profi szociológusok is (lehet, nem szándékosan) tévedést tévedésre halmoznak; hogy egy nappal az utóbbi idők legnagyobb belpolitikai válságának kirobbanása előtt – ami egyebek mellett azt is világossá tette, hogy a jelenlegi politikai intézményrendszer képtelen teret adni a társadalomban megjelenő érdekeknek – tanmesék hangzanak el a politikai átmenetről, a gazdaság állapotáról és a társadalom esélyeiről. Szomorú volt látni és hallani: azok, akik korábban kimondták, hogy az előző rezsim bukásának legfőbb okozója a fű alatt kialakult kisburzsoázia volt, mennyire nem törődtek e rétegnek – az ellehetetlenüléstől való félelmében kialakult akciójával.

Lehet, hogy nem is erről volt szó a Vándorgyűlésen? A hozzám hasonlóan naiv és rajongó léleknek szüksége van ideálokra, a legfőbb jó megtestesítőire. Fájdalmas felismerés, hogy azok a társadalomkutatók, akikre bizonyos tisztelettel, megbecsüléssel tekint fel e rajongó lélek, mennyire maguk is a „rendszer termékei”, mennyire nem tudják kiküszöbölni azokat a rendi szerkezeteket, melyeket – igaz, össztársadalmi méretekben – ők maguk lepleztek le.

Az első ránézésre kiderül, hogy a szociológiai életben egyesek „megszűntek” a szociológia felkent apostolai (vagy inkább pápái) lenni, míg mások előtérbe kerültek a korábbi pressziók múltán. Valami tehát befejeződött, de nem biztos, hogy valami más el is kezdődött. Mert az eddigi intézményes szociológia

TÁJÉKOZÓDÁS

egyres képviselői és irányzatai kiszorultak ugyan, de nem körvonalazódtak a hazai szociológia új irányjai. De akkor mire volt jó az egész? Erre talán akkor kapjuk meg a választ, ha szemügyre vesszük a résztvevőket, megpróbáljuk megfigyelni, mit csinálnak a konferencia ideje alatt, megpróbáljuk karakterizálni az egyes csoportokat, résztvevőket. Megfigyeléseimet az alábbiakban tudnám a nyájas olvasó elé tárni.

Az általam megfigyelték alapján kialakított fontosabb csoportok a következők:

1. „*Cápák*”. A hazai szociológia jelenlegi nagyjai. Az ő – a megelőző tíz évben folytatott – küzdelmeik eredményét kell a Vándorgyűlésen szentesíteni. Óriási meglepetés már nem érheti őket, hiszen életművük referenciája mellé megkapták a politika áldását is; azonkívül potenciális ellenfél már úgyszemint jöhet számításba. Mivel egymással már korábban sikerült alkut kötniük, ezért – ha ezt egyikük sem rúgja föl (miért tenné, jelenleg nem érdeke) – a többi már csak a jól klépitett, hierarchikus „szervezet” dolga.

Két szempont szerint csoportosíthatók:

Szerepük szerint (egy résztvevő – természetesen más értelemben használt – szavaival) a következőképpen:

- a) „politikus”
- b) „szakértő”
- c) „szociológus”

Ezek az inkább csak elméletileg szétválasztható kategóriák persze egymásba csúsznak, kiegészítik egymást, mert egyik sem létezhet a másik nélkül. Az egész Vándorgyűlést egyébként is uralta a politika, de egyértelműen leginkább ennél a csoportnál, az elitnél volt megfigyelhető. Már a bevezető előadásokat tartók személyének kiválasztása is politikai kompromisszum eredményeként történhetett (lehet, hogy az előadások színvonala is ezért volt kritikán aluli?!), és az új elit személyi összetétele korporatista politikai meggyőzésre utal. Valószínűleg nagyon kevesen „úszhatják meg” közülük, hogy legalább szakértőként egyik vagy másik oldalon (esetleg mindkettőn) ne keveredjenek bele a jelenlegi és jövőbeli politikai küzdelmekbe. A politika mindent feladni kívánó jellegét (etatista – sic!), úgy tűnik, sikerült átmenteni az új (?) rendszerbe is, ragaszkodva ezzel a régi szép hagyományokhoz (sőt!).

A hazai szociológia jelenlegi „nagyjai” épp ezért oly bizonytalanok, ezért tűnődnek el időnként, melyik arcukat mutassák, kire is kacsingassanak. Ami itt folyik, az természetesen nemcsak politika, nemcsak szociológia, de egyszerűsmind üzlet is. A világon ma nincs sok szociológus, aki Kelet-Európa folyamatait adatokkal, tényekkel támogatva tudná magyarázni; akinek ilyen adatokat sikerül prezentálnia, az „odakint” sztár lehet, ami komoly dologi (hogy ne mondjam, anyagi) előnyökkel is jár. Rengeteg szempont figyelembevételével alakul ki egy vándorgyűlés koreográfiája, melyek folyamatos fejben tartása rendkívüli szellemi képességeket igényel.

A másik osztályozási szempont a szociológiai életben való részvétel „stádiuma”. E szerint is három kategória alakítható ki:

- 1) még bentlévők

2) jelenleg dominánsak

3) már bekerültek

E kategóriák szorulnak a legkevesebb magyarázatra (őszintén bevallva, elég ötlettelennak tűnik ez az osztályozás). Akikkel egy kicsit mégis foglalkozni szeretnék, azok az első kategóriába tartozók. Ők azok, akiknek a nagy átrendeződés ellenére is sikerült bentmaradniuk az elitben. Bár pozícióik gyengültek, nem lehetett őket kihagyni az új „leosztásból”, felállásból. Valamit sikerült megmenteniük a régi intézményes szociológiából, melyben fontos szerepet játszottak, de az is lehet, hogy a régi intézményes szociológiába sikerült valamit becsempészni az újabb irányzatokból, esetleg mindkettőt együtt; kialakítottak maguk körül egy fiatalokból álló „kíséretet”, amelyre támaszkodva most is biztosíthatták a helyüket. Természetesen nem elhanyagolható szempont a szakmai hírnév, valamint a nemzetközi kapcsolatok hálózata sem, de ezzel nem kívánok foglalkozni. Megmaradásuk az elitben kívánt ugyan némi áldozatot, de ezt az áldozatot szívesen meghozták, hiszen amit (akit, akiket) fel kellett áldozni, az már úgyis csak terhükre volt. Persze nagy kérdés, hogy ez az áldozat meddig és mire lesz elegendő, mikor kerül rájuk is sor.

2. „*Nők*”. Ez a típus nem egyszerűen a nemi ismérvek szerint alakul. Természetesen az ide tartozók kivétel nélkül a szebbik nem képviselői. Mondhatnánk azt is, hogy minden „Nő” nő, de nem minden nő „Nő”. Ahhoz, hogy a nő „Nővé” váljon, olyan képesség, adottság, mondhatnánk, valamiféle spirituális többlet szükséges, ami nem adatik meg mindenkinek. Például az évszázados „női ravaszság”, valamint empatikus készség, mely a saját érdek felismerésének racionalitásával párosul.

E nagyobb csoporton belül két – nem tisztán elkülönülő – alcsoportot különböztethetünk meg:

a) organizátorok

b) slepp

a) Ők a „*Nők*” legtehetségesebb, legravaszabb csoportja, ők rendelkeznek a legnagyobb befolyással a „társasági életre”. Fő feladatuk a cápák (királyok) körüli udvartartás, a klientúra megszervezése, kialakítása, mozgatása, a közhangulat, a közvélemény befolyásolása, ezenkívül a nagyok (cápák, királyok) által elhatározott új alkuk, egyezségek nyélbe ütése, a konfliktusok elsimítása, tompítása. Az udvarmester, az étkefogó, a fegyverhordozó, a kulcsár és a várnagy szerepét is betöltik. Feladatuk tehát sokrétű és sokszínű. Fő működési területük a büfé. Itt gyűjtik az információkat, itt kötik az alkalmi vagy tartós szövetségeket; magyarul: itt és ők „csinálják” a király(oka)t. Innen a befolyásuk.

b) Az organizátorokhoz képest a slepp speciális feladatokat lát el. Két fő csoportjukat különböztethetjük meg:

b.a) lieblingek

b.b) kékharisnyák

A két csoportot elsősorban a koruk és bizonyos külsődleges jegyeik, mintsem funkciójuk alapján különíthetjük el. Közös funkciójuk ugyanis a királyok (cápák) „emberi tényezőinek” – mint például a hiúság – karbantartása. Mondhatnánk azt is, hogy ők az „egészségügyi” miniszterek. A fáradságos küzdel-

TÁJÉKOZÓDÁS

mek szüneteiben frissességet, erőt öntenek patrónusukba. Ők töltik be a főhivatású rajongó szerepét is, aki minden kötőszóban megtalálja a nagyszerűt, a lángész megnyilvánulását. És miután egy vándorgyűlés egy kicsit cirkusz is, szerepük nem elhanyagolható.

3. **„Kliensek”**. Ők a „tehetséges, ifjú szociológusok”, ifjú titánok. Hosszú távon a legtöbbet talán ők nyerhetik, vagy veszthetik. Ha most kimaradnak a „versenyből”, talán soha nem lesznek képesek visszamászni, ha most sikerül „jó lóra” tenni, biztosíthatják jövőjüket. Első ránézésre a legszembetűnőbb az, hogy külsőségekben is mennyire azonosulnak „példaképükkel”. Éppúgy megtalálható közöttük a huszárosan elegáns, mint az ivánosan szakállas. E csoportból kerül(het) ki mint a mester(ek) tanítványa a jövő nagy szociológusa. Ennek megfelelő öntudattal – természetesen mestere fényét nem elhomályosítva – viselkedik. Már készül eljövendő szerepére. E csoport tagjai tudatosan alakítják image-üket, szervezik saját klientúrájukat (mellyel időnként látványosan felvonulnak), és igyekeznek megnyerni a nagy organizátorokat, akikhez kissé ambivalens a viszonyuk, kicsit gyűlölik, kicsit szeretik őket, de tudják, hogy nélkülük nem lehet részt venni a játszmában.

4. **„Öregék”**. A régi „cápák” vagy klienseik, akiknek a hosszú évekig tartó küzdelemben nem sikerült biztosítani helyüket az új felállásban. Két típusukat különböztethetjük meg:

- a) csalódottak
- b) „úriemberek”

a) A csalódottak egy része meg sem jelent a fesztiválon, hiszen ők már tulajdonképpen kiestek a szociológiai életből. (Talán helyesebb, pontosabb lenne végleg lemaradókról beszélni.) Más részük, ha megjelent is, körülnézve látta, hogy számára itt már nem terem babér, eltávozott, gondolom, menteni a „végeken”, ami még menthető.

b) A csoport másik részét azok alkotják, akik ezen a dzsemborin már nem óhajtottak vezető szerepet, akik tudatosan szervezték meg visszavonulásukat a szociológiai életből. Számukra itt az volt a tét, hogy eddigi klienseik közül be tudnak-e juttatni valakit az új cápák közé, ezáltal őrizve meg valamit egykori befolyásukból és a régi intézményes szociológia hőskorának eredményeiből. Ha jól láttam, ez többnyire nem sikerült. Lehetőségeik azonban nem mérültek még ki, továbbra is nyitva áll előttük az utánpótlás menedzselésével fűszerezett, elegáns, „úriemberhez méltó” visszavonulás.

5. **„Outsiderek”**. Az elnevezés itt sem egészen pontos, hiszen többnyire nem olyan emberekről van szó, akik máris „vonalon kívül” vannak, hanem olyanokról, akik könnyen oda kerülhetnek. Magatartásukat, stratégiájukat is ennek megfelelően alakítják. E csoporton belül szemmel látható túlsúlyban vannak a nem budapesti szociológusok, ami az e csoporton belüliek nehézségeit még egy kis hagyományos vidéki kisebbségi érzéssel is tetézi, az „aki Pesten van, az mind ász” tudatával. Két csoportjuk különíthető el:

- a) sértődöttek
- b) visszaevickélők

a) Az övök is egyfajta stratégia – bár nem biztos, hogy a legjobb –, kicsi sértődöttséggel félrevonulnak, mondván: mit nekem e gyalgó világ, mely nem ér-

tékeli a tehetséget. Valószínűleg nem veszik észre, hogy a hazai szociológia könyvében egy fejezet lezárult, ezért sokan közülük még megpróbálnak azok felé orientálódni, akik még értékelik tehetségüket, hogy ismét megerősítve lássák egykori, vélt pozíciójukat.

b) Ők még az utolsó pillanatban valamit javíthattak majdnem marginalizálódó helyzetükön, meg tudtak kapaszkodni a szociológiai életben, esetleg klienssé, de legrosszabb esetben is a kliensek kliensévé sikerült feltornáznuk magukat. Kérdés, hogy szívós munkájuk eredménye tartósnak bizonyul-e, vagy kísérletük eredménye a szociológiai élet újabb változását már nem éli túl. A feltételek folyamatos romlása mindenesetre nem az ő malmukra hajtja a vizet.

6. „*Hallgatók*”. Ők külön kategóriát képeznek. Még nem szociológusok, talán soha nem is lesznek azok. Őket „elviszik” a Vándorgyűlésre („leviszem a hallgatóimat”!!!), hogy lássanak, halljanak egy kis szociológiát. Ők képezik a szerviensek seregét is, reprezentálva hűbéruraik nagyságát, akik persze többnyire még „csak” kliensek. Csillogó szemmel figyelik a „nagyokat”, lelkesen megtapsolják előadásukat. Szerepük lényegében abban különbözik a korábban már említett slepp feladataitól, hogy ők még boldog tudatlanságban leledzenek, bennük még megvan, meglehet az „egyszer majd én is nagy leszek” álma. Élelmesebb képviselőik meg is indulhatnak ezen a hosszú, fáradságos és veszélyes úton, de éppúgy válhatnak szervezőtorrá, sleppé, mint be sem kerülővé. Előttük a pálya!

Természetesen nem állítom, hogy ezen kategóriákba minden egyes résztvevő „belefér”, azt azonban igen, hogy a többsége. Szeretném, ha feltevéseim tévedésen alapulnának, mert ez csak használna a hazai szociológiai életnek és szereplőinek (persze nem vagyok benne biztos, hogy a jelenlegi helyzet valamilyen formában nem lesz hasznára a magyar szociológiának). Csak abban reménykedhetem, hogy olyan szituációban, amikor a kutatók egymás nyakát méregetik, hogy kié a szebb (mármint kiét lehet leginkább elharapni), valamilyen szakmai kompetencia és nem politikai vagy szakmán belüli érdekcsoportba tartozás dönt az alkalmasságról.

Mindazonáltal az általam felvázolt inget nem kötelező felvenni – csak ha nagyon hideg van!